

Міністерство культури та інформаційної політики України
Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець»
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Хмельницька обласна організація Національної спілки архітекторів України
Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців України

ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО: СУЧАСНІ АСПЕКТИ

*матеріали Всеукраїнської науково-практичної
онлайн-конференції з міжнародною участю,
м. Кам'янець-Подільський,
15-16 травня 2020 р.*

Кам'янець-Подільський
2020

УДК 351.853:005.745(082)

ББК 79.0я43

П-15

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національного історико-архітектурного заповідника
«Кам'янець» (протокол № 2 від 17 липня 2020 р.)*

Рецензенти:

Алексієвець Леся Миколаївна, доктор історичних наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка);

Надтока Олександр Михайлович, кандидат історичних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Редакційна колегія:

Л. В. Баженов, доктор історичних наук, професор; А. Л. Глушковецький, кандидат історичних наук, доцент; О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор; О. Б. Комарніцький, доктор історичних наук, доцент (відповідальний редактор); В. В. Пагор, кандидат історичних наук, науковий співробітник (відповідальний секретар); Л. Й. Рудюк, учений секретар НІАЗ «Кам'янець»; О. М. Федьков, доктор історичних наук, професор; В. В. Фенцур, генеральний директор НІАЗ «Кам'янець» (голова редколегії); А. Г. Філінюк, доктор історичних наук, професор

П-15 Пам'яткознавство: сучасні аспекти: матеріали всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції з міжнародною участю, м. Кам'янець-Подільський, 15-16 травня 2020 р. / [редкол.: В. В. Фенцур (гол. ред.), Л. В. Баженов, А. Л. Глушковецький та ін.]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 120 с.

До збірника увійшли доповіді учасників всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю «Пам'яткознавство: сучасні аспекти», яка відбулася 15-16 травня 2020 р. у м. Кам'янці-Подільському. У виданні показано історичні віхи, історіографію та джерелознавство в пам'яткознавчих дослідженнях, розкрито теорію та практику пам'яткознавства, йдеться про монументальне мистецтво України. Видання адресоване дослідникам, освітянам, держслужбовцям, усім небайдужим до пам'яткоохоронної справи.

УДК 351.853:005.745(082)

ББК 79.0я43

П-15

Олександр Кравчук, Сергій Калитко, Надія Марценюк

УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ТРАГЕДІЙ ХХ СТ. ГОЛОДОМОРУ ТА ГОЛОКОСТУ НА ТЕРЕНАХ БЕРШАДЩИНИ

У статті висвітлено відновлення в роки незалежності України історичної пам'яті про жертв Голодомору і Голокосту на теренах Бершадського району Вінницької області. Описано пам'ятні знаки жертвам Голодомору і Голокосту.

Ключові слова: Голодомор, Голокост, Бершадщина, жертви, пам'ятний знак.

Незалежність України дозволила звільнити історичну пам'ять народу від деформацій радянським тоталітарним режимом. До подій ХХ ст. в Україні, що їх намагалися заперечувати або ж всiяко замовчувати у радянські часи, належать Голодомор початку 1930-х рр. та Голокост у роки Другої світової війни.

Мета статті – висвітлити вшанування на теренах Бершадщини наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. пам'яті жертв Голодомору і Голокосту.

Лише у грудні 1987 р. офіційні представники влади в Україні визнали історичний факт Голодомору, силкуючись звільнити комуністичну партію від відповідальності за цю трагедію [8, с. 6].

Не уникло жахiть Голодомору й населення пiвденних районiв Вiнницької облaстi – Бершадського i Джулинського. Нинi їхня територiя входить до Бершадського району.

Насильницька колективiзацiя спричинила опiр селяни Бершадщини. У 1930 р. спротив набув такого розмаху, що для його придушення залучалися вiйська радянської служби державної безпеки – ДПУ, дiї яких координував її керiвник в УСРР В. Балицький [11, с. 306; 2, с. 214, 218].

Згодом головною зброєю влади у протиборствi з селянством стало всеохоплююче вилучення збiжжя й інших харчових продуктiв, що й спричинило Голодомор.

Бiльшовицьке керiвництво керувалося настановою В. Ленiна, який писав у березнi 1922 р.: «Величезна помилка думати, що НЕП поклав кiнець терору. Ми ще повернемося до терору i терору економiчного» [12, с. 412]. Його прояви на Бершадщинi визнавали працівники компартійних структур. Так, завiдувач вiддiлом Вiнницького облкому КП(б)У доповiдав очiльнику облкому 25 травня 1933 р. про смертнiсть в селах району. Лише за офіційними вiдомостями Бершадського районного вiддiлу запису актiв громадського стану у селi Баланiвка померло у сiчнi – 17, квітнi – 75 людей; у селах Романiвка та Сумiвка вiдповiдно – 1 та 27, 4 i 18 осiб. Щодо інших сiл, то чиновник зазначає, «и т. д.». Він на власнi очi бачив, як жiнки збирали у ставку черепашки (скойки, мушлi) для їжi, вiдзначав, що iдять трупи коней, облитих гасом, брагу – вiдходи виробництва спирту з рiзким запахом, схожим на запах фекалiй. У районi були випадки канiбалiзму [8, с. 432].

Точної цифри загиблих вiд Голодомору не встановлено. У «Нацiональнiй книзi пам'ятi жертв Голодомору 1932–1933 рокiв в Україні. Вiнницька облaсть» опублiковано неповний список жертв цього лиха на Бершадщинi з 2 414 осiб [13, с. 87-123]. Дослiдник проблеми, кандидат iсторичних наук В. Петренко вказує, що у травнi 1932 – травнi 1934 рр. населення тогочасних Бершадського i Джулинського районiв скоротилося на 33 098 осiб [14, с. 290].

Передумови для об'єктивного вивчення цiєї трагедiї i вшанування її жертв сформувалися зi здобуттям Незалежності України. У той же час розпочалося увiчення пам'ятi невинних людей, якi загигуди в роки штучного Голодомору. Пам'ятний знак жертвам Голодомору у м. Бершадь вперше встановлено 11 вересня 1993 р. (в подальшому його перенесено у с. Баланiвка) [9]. Вiдкриття нового пам'ятного знаку бiля входу до мiського парку (вул. Ю. Коваленка) вiдбулося з нагоди 75-х роковин трагедiї – 22 листопада 2008 р. Монумент являє собою стилiзацiю двох постатей, що схиленi одна до одної, простiр мiж якими утворює окреслення хреста, як символу скорботи i вiчної печалi. Нижче, посерединi пам'ятника, вмонтовано квадратну плиту з датою «1932–1933 рр.». На постаментi напис: «Жертвам Голодомору». Пам'ятний знак виготовлено мiсцевими майстрами з червоного гранiту. Висота – 2,5 м. Встановлений на чорному гранiтному стилобатi розмiром 4,2×2,95 м, фасадна сторона якого завершується пiвколом у виглядi двох сходинок, що утворюють мiсце для покладання квітiв i вiнкiв. З чолової сторони обабiч плити встановлено гранiтнi вази. Бiля пам'ятного знаку висаджено кущi калини [2, с. 214, 218, 243; 4; 8, с. 190, 254, 264, 307, 311, 322, 410; 11; 16].

Пам'ять про жертви більшовицького економічного терору також увiнчана в селах району. Пам'ятні знаки встановлено, зокрема, у Баланiвцi (2008 р.), Бирлiвцi (1995 р.), Голдашiвцi (2008 р.), Лiсничому (2008 р.), П'яткiвцi (2007 р.), Тернiвцi (2007 р.), Сумiвцi (2017 р.), Флориному (2010 р.). Найбiльш поширеною формою увiчнення пам'ятi невинно убiєнних голодом стали хрести, часто у мiсцях масових поховань померлих. Вони встановленi у бiльшостi сiл Бершадщини.

Иншою подiєю, пам'ять про яку радянська влада не могла повнiстю замовчати, але всiяко применшувала, був Голокост – винищення євреiв нацистами та iх сателiтами пiд час Другої свiтової вiйни. Як правило, написи на небагатьох пам'ятках говорили не про євреiв, а радянських громадян – жертв фашистської окупацiї. Один, з таких небагатьох пам'ятних знакiв, знаходиться в с. Кошаринцi.

У роки Другої свiтової вiйни Бершадь i частина району, розташована на правому березi Пiвденного Бугу, потрапили в зону окупацiї Румунiї – у так звану Трансiстрию (Заднiстриянина), iнша частина – у зону окупацiї Нiмеччини. З листопада 1941 р. румунські окупанти запровадили особливий режим для євреiв. Iх зобов'язували мешкати у визначених поселеннях (гетто). Встановлювалася трудова повиннiсть, карткова система розподiлу продовольства. У Бершадi було утворено гетто для 25 тис. осiб з мiсцевих євреiв i депортованих iз Бессарабiї, Буковини, Одещини та сучасної Івано-Франкiвщини. У 1942 р. гетто оточили ровом та колючим дротом. Вихiд за його межi карався розстрiлом. У гетто дiяли пiдпiльнi осередки руху Опору. Тут перебував Я. Фрiдман, згодом один iз видатних поетiв Ізраiлю. Вiдсутнiсть житлових умов, медичного обслуговування, хвороби, зокрема, епiдемія тифу, голод спричинили масову смертнiсть євреiв. За вiдомостями Надзвичайної Державної комiсії по розслiдуванню злочинiв окупантiв, у гетто загинуло 13 871 особа. На день визволення Бершадi (14 березня 1944 р.), живими залишилося 11 129 євреiв. В окремих селах району також були створенi гетто. Нiмцi у своїй зонi окупацiї вбивали всiх євреiв. Загалом, у районi, впродовж 1941-1944 рр., загинуло майже 26 тис. євреiв.

Пам'ятний знак жертвам Голокосту у м. Бершадь вiдкрито 17 травня 2007 р. Вiн розташований бiля входу до мiського парку (вул. Ю. Коваленка) неподалiк вiд пам'ятного знаку жертвам Голодомору. До пiднiжжя пам'ятного знаку закладено капсули iз землею з могил єврейських поховань часiв Голокосту у районi. Являє собою двi гранiтнi стели прямокутної форми, перед якими розташована гранiтна плита iз зiркою Давида. На стелах зображенi жертви Голокосту та написи на iвритi, англiйською та росiйською мовами. На першiй стелi: «Чтобы не забыл ты тех дел, которые видели глаза твои, и чтобы не ушли они из сердца твоего во все дни жизни твоей; и поведай о них сынам твоим и сынам сынов твоих. Дыварим 4 Ваэтханан». Напис на другiй стелi: «Этот монумент установлен Дг. Изей Кацапом жертвам Холокоста – членам его семьи и 26 тысячам евреев – мужчинам, женщинам, детям, невинно погибшим от рук немецко-румынских фашистов в Бершадском районе с июля 1941 по март 1944 года». Розмiр стел 2,0×0,9×0,1 м. Розмiр постаментiв стел 1,0×0,5×0,5 м. Займає територiю 5,0×3,0 м. Обгороджений гранiтним бордюром (висота – 0,5 м). На внутрiшнiх стiнках викарбувано портрети членiв сiм'ї І. Кацапа, прiзвища родичiв, якi загинули. Також вказано назви населених пунктiв Бершадщини, звiдки привезено землю з поховань єврiв. Iнiцiатором спорудження пам'ятного знаку жертвам став мiсцевий iсторик-краєзнавець Г. Погончик, автором, меценатом І. Кацап – колишній в'язень гетто, громадянин США, виконавчий директор Американського науково-дослiдницького iнституту дослiдження Голокосту i росiйського єврейства. Виготовлений мiсцевими майстрами [1; 3; 5; 6; 7; 10, с. 163-164; 17, с. 28, 32, 52-54, 57, 447-455].

Пам'ятні знаки жертвам Голокосту також встановленi у селах: Баланiвка – три (2004 р., 2010 р., 2014 р.), два – у Тернiвка (1990 р., 2013 р.) та Флоринi (2001 р., 2010 р.), по одному – Велика Кириiвка (2015 р.), Вiйтiвка (2006 р.), Джулинка (2010 р.), Лiсничi (2013 р.), Манькiвка, Осiiвка, Поташня (2006 р.), П'яткiвка (2010 р.), Романiвка (2001 р.), Сумiвка (2013 р.), Яланець (2005 р.).

Отже, лише в незалежній Україні було створено умови для реалiзацiї загальноприйнятої у цивiлізованому свiтi цiнностi – вшанування пам'ятi жертв тоталiтарних режимiв ХХ ст.

Джерела та лiтература

1. Вайнер А. Пам'ятники жертвам вiйни. *Бершадський край*. 2010. № 79. 15 вересня. С. 2.
2. Васильев В., Виола Л. Колективiзацiя i селянський опiр на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). Вiнниця: Логос, 1997. 536 с.
3. Вербецький В. Пам'ятник жертвам Голокосту. *Бершадський край*. 2007. № 44. 19 травня. С. 1.
4. Вербецький В. Урок для нащадкiв. *Бершадський край*. 2008. № 95. 26 листопада. С. 1.
5. Винокурова Ф. Доля буковинських євреiв у гетто й таборах Трансiстрiї в перiод 1941-1944 рр.: Огляд документальних джерел Державного архiву Вiнницької облiстi. *Голокост i сучаснiсть*. Днiпропетровськ, 2010. № 2 (8). С. 9-17.

6. Виокурова Ф. Доля євреїв Транснїстрїї під час нїмецько-румунської окупації: Огляд архївних джерел. *Студїї з архївної справи та документознавства*. Київ, 2003. Т. 9. С. 138-143.
7. Виокурова Ф. Національне життя єврейської спїльноти на окупованїй територїї Вїнницької областї, що входила до складу Транснїстрїї: Огляд архївних джерел. *Друга свїтова вїйна і доля народів України: Матерїали Всеукраїнської наукової конференції*. Київ. 23-24 червня 2005 р. Київ, 2005. С. 156-164.
8. Голод та Голодомор на Подїллі 1920-1940 рр. 36. документів та матерїалів. Вїнниця: ДП «Держ. картографїчна фабрика», 2007. 704 с.
9. До Днїв Скорботи і Пам'ятї жертв голодомору 1932-1933 рр. *Бершадський край*. 1993. № 71. 10 вересня. С. 1.
10. Коляструк О. А., Кравчук О. М., Ющенко Л. С. Матерїали до історико-культурної спадщини мїста Бершадї. Вїнниччина: минуле та сьогодення. *Краєзнавчі дослідження. Матерїали XVIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 6-7 вересня 2018 р.* Вїнниця, 2018. С. 154-169.
11. Кравчук О. М., Ющенко Л. С. Вшанування пам'ятї жертв Голодомору 1932-1933 рр. у Бершадському районї. Вїнниччина: минуле та сьогодення. *Краєзнавчі дослідження. Матерїали XVIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 30 листопада 2017 р. До рїчниці вшанування жертв Голодомору 1932-1933 рр. та полїтичних репресїй сталїнського тоталїтарного режиму*. Житомир, 2017. С. 305-316.
12. Ленїн В. І. Повне зібрання творїв. Київ: Полїтвидав, 1974. Т. 44. 702 с.
13. Національна книга пам'ятї жертв голодомору 1932-1933 рокїв в Україні. Вїнницька область. Вїнниця: ДП «ДФК», 2008. 1105 с.
14. Петренко В. І. Бїльшовицька влада та українське селянство у 20-30 рр. ХХ ст.: причини, технологїї, наслідки Голодомору-геноциду (за матерїалами Подїлля). Вїнниця: ДП «Державна картографїчна фабрика», 2008. 320 с.
15. Погончик Г. Бершадщина: з минулого – у майбутнє. Вїнниця: Меркьюрї-Подїлля, 2013. 957 с.
16. Погончик Г. О. Голодомор 1932-1933 рр. на Бершадщинї (спогади очевидцїв). Вїнниця: Меркьюрї-Подїлля, 2013. 424 с.
17. Погончик Г., Кацап І. Кровоточащая рана. Холокост в Транснїстрїи 1941-1944 гг.: Вїнниця-Нью-Йорк: Меркьюрї-Подїлля, 2014. 564 с.

УДК 659.4:351.853(477.43-21)

Альона Кузема

СОЦІАЛЬНИЙ МЕДІАМАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА АРХІТЕКТУРИ НІАЗ «КАМ'ЯНЕЦЬ»

Стаття присвячена дослідженню соціального медїа маркетингу як інструменту, який використовує пам'яткоохоронна установа для популяризації об'єктів культурної спадщини з метою розвитку історико-культурного туризму. На прикладї стратегїї соціальної присутності Заповідника демонструються переваги використання популярних інтернет-мереж для задоволення потреб сучасної цїльової аудиторїї.

Ключові слова: соціальний медїа маркетинг (СММ), соціальні мережї, фоловери, таргетинг, пам'ятки культурної спадщини, стратегїя присутності в соціальних мережах, цїльова аудиторїя, принцип взаємодїї.

Показником зрїлостї суспїльства є ставлення до своєї історико-культурної спадщини. Пам'ятки історїї та культури впливають на розвиток особистостї, збагачують її духовний рїст, викликають емоційнї хвилювання, адже вони є унікальними свїдками минулого. Для того, щоб пам'ятки історїї та архїтектури не були «мертвими», щоб вони «жили», потрїбно їх вивчати, популяризувати, в тому числї, й задля розвитку туристичної сфери.

Територїя Національного історико-архїтектурного заповідника «Кам'янець» щороку приваблює сотнї тисяч туристїв. І це не дивно, оскїльки за кількїстю пам'яток історїї та архїтектури Кам'янець-Подільський займає лїдируюче мїсце серед мїст України пїсля Києва та Львова. Здїйснюючи свїй основний вид діяльностї по охоронї пам'яток культурної спадщини, НІАЗ «Кам'янець» виконує також культурно-просвітницьку роботу в рамках якої забезпечує проведення екскурсїй територїєю Заповідника та його експозицїями, популяризує свою діяльнїсть через науковї, науково-популярнї, перїодичнї видання, радїо, телебачення, полїграфїю, та, звичайно, мережу Інтернет.